

Blok 1

---

tekst 1

Tondalus' visioen

De Ierse ridder Tondalus leefde een rijk en werelds leven. Hij vertrouwde volledig op zijn kracht en zijn geld en dacht niet te veel na over zijn zielenheil. Op een dag viel hij voor dood neer. De priesters stonden al klaar om hem te begraven toen Tondalus na drie dagen zijn ogen weer opende. Hij was alleen maar schijn dood geweest. Zijn ziel was van zijn lichaam gescheiden; een engel had hem door hel en hemel rondgeleid. In de hel worden de mensen op passende wijze bestraft voor de zonden die ze op aarde hebben begaan. Ook Tondalus was niet zonder zonde, en dat zou hij tot zijn schande merken. Ooit had hij een koe gestolen, maar het dier uiteindelijk weer aan zijn eigenaar teruggegeven. Toch wordt deze zonde hem aangerekend. Tondalus kan zijn straf niet ontlopen. Hij moet met de gestolen koe over een brug lopen die twee mijl hoog is en slechts een handpalm breed. Bovendien is de brug bezet met scherpe spijkers die zijn voeten tot bloedens toe verwonden. Het is de straf die alle dieven moeten ondergaan. De smalle brug met spijkers is niet de eerste en evenmin de laatste pijn die Tondalus moet lijden, maar uiteindelijk bereikt hij samen met zijn begeleider de bodem van de hel. Van daaruit begint langzaam de opgang naar de hemel, een sprookjesachtige wereld waar alleen maar gelukkige zielen zijn. Alles is gemaakt van goud en edelstenen. De negen engelenkoren juichen voor God. Nadat hij dit heeft mogen aanschouwen, keert Tondalus terug naar zijn lichaam. Hij zal voortaan een beter leven leiden en anderen bekeren en oproepen niet meer te zondigen.

tekst 2

In de late Middeleeuwen kreeg 'de duivel' een belangrijke rol in het theater. In zowel mirakel - als ook in passiespelen kwamen steeds meer duiveltonelen voor. De duivelfiguren toonden zich aan het publiek in 'duvelrijen': hilarische tussenspelen die de overgang van de ene scène naar de volgende markeerden door korte toneelstukjes. In deze tussenspelen zijn bijvoorbeeld hevige scheldpartijen zichtbaar tussen de duivels: ze vegen elkaar de mantel uit met uiterst inventief taalgebruik dat op de lachspieren werkt. Gedurende de spelen, die uit tientallen tot honderden scènes konden bestaan, wandelden de opzichtig verklede duivels tussen het publiek, van de ene locatie naar de volgende en gaven zij luidruchtig hun reactie met aandoenlijke angst of uitbundige pret. Het moet vermakelijk zijn geweest voor het publiek om te zien hoe duivels op de vloer stampten van woede als er een zondaar werd gered.

Ook kwamen er duiveltonelen voor in de vorm van 'sinnekens': duivelachtige personificaties van zonden en ondeugden die de mens pogen aan te zetten tot goddeloos gedrag. Ook hier zijn de meest dringende waarschuwingen voor de duivel vaak komisch verpakt, maar daarom niet minder serieus.

tekst 3

In de *Divina Commedia* is Dante zelf zowel hoofdpersoon als verteller. Het werk beschrijft een denkbeeldige reis door het hiernamaals. In het eerste deel bezoekt Dante onder begeleiding van de dichter Vergilius de hel. Dit inferno is volgens Dante ontstaan toen Lucifer, de leider van de opstandige engelen, uit de hemel neerstortte. Door de inslag ontstond op het noordelijke halfrond het gat van de hel.

Met Vergilius daalt Dante af in het rijk der doden. De eerste categorie zielen die hij op zijn reis tegenkomt zijn de slappingen, die niet hebben kunnen kiezen. Voor hen is geen plaats in de hemel en ook niet in de hel. Vervolgens komen Dante en Vergilius in het voorgeborchte van de hel (voorhel). Dit is de plaats voor de zielen die tijdens hun leven niet gezondigd hebben, maar die ongedoopt zijn en daarom niet naar de hemel kunnen. Dante ontmoet hier beroemde filosofen uit de oudheid; een van de zielen die in het voorgeborchte thuishoort is die van Vergilius zelf.

Dante ziet de hel als een enorme trechter, waarvan de punt zich in het centrum van de aarde bevindt. Langs de steile rotswanden van de hellekegel lopen negen concentrische rondgangen, die naar beneden toe een steeds kleinere diameter hebben. In de hel verblijven de verdoemden, waar zij zonder hoop op redding hun straf ondergaan. Hoe dieper Dante en Vergilius in de trechter afdalen, des te zwaarder worden de misdaden waarvoor de verdoemden boeten, en des te pijnlijker worden ook hun straffen.

Terwijl hij afdaalt, praat Dante met allerlei zondaars, zoals politici en moordenaars uit het veertiende-eeuwse Florence. Hij stuit op monsters en duivels, en moet ontelbare moeilijkheden het hoofd bieden. Hij ziet alle ellende van de wereld: tirannie, moord, verspilling, godslastering, verleiding, waarzeggerij, oplichting, wellust, roof, tweedracht en verraad. Ten slotte bereikt hij op het diepste punt Lucifer, het kwaad in eigen persoon, een gevlerkt driekoppig monster vastgevroren in het ijs, met in iedere muil een zondaar.

tekst 4

Inleiding op de eenakter *Huis Clos* (Met gesloten deuren) uit 1944

Huis Clos is een toneelstuk van de Franse schrijver en filosoof Jean-Paul Sartre (1905-1980). *Huis Clos* gaat over drie mensen die na hun dood samenkomen in de hel. Zij zijn niet toevallig bij elkaar gebracht. Wat hen bindt is het feit dat elk van hen, direct of indirect, verantwoordelijk is voor de dood van een medemens. Zij worden samen opgesloten in een kamer.

In eerste instantie lijkt deze hel, die niet voldoet aan het beeld dat het drietal van de hel had, geen slechte eindbestemming. Maar al gauw blijkt zij toch een gruwel.

Blok 2

---

tekst 5

Ovidius (43 voor - 18 na Chr.) was na Vergilius en Horatius de belangrijkste Latijnse dichter. Zijn bekendste werk is *Metamorphoses* (Gedaanteverwisselingen), een omvangrijk geschrift van zo'n 12.000 versregels, 250 verhalen verdeeld over vijftien boeken. Het behandelt de mythologische verhalen vanaf de Chaos, het begin van de wereld, tot aan de komst van Caesar en Augustus in de tijd van Ovidius zelf. Het centrale thema in dit werk is de gedaanteverwisseling, waarbij alle mogelijke veranderingen plaatsvinden van goddelijke en menselijke wezens in nieuwe gestalten. Op een luchtige en vaak ironiserende manier beschreef Ovidius de pikante verwickelingen van goden, helden en stervelingen waarin die gedaanteverwisselingen een rol speelden. Vooral in de vele avontuurtjes van de oppergod Jupiter met talloze sterfelijke vrouwen, kwamen metamorfoses voor. Om niet betrappt te worden door zijn echtgenote nam Jupiter telkens een andere gedaante aan. Zo verleidde hij Leda in de gedaante van een zwaan en benaderde hij Danaë in de vorm van gouden regen.

tekst 6

Orpheus is de zoon van de koning van Thracië en van Calliope, de muze van de epische poëzie. Apollo, de god van het goede en schone, de harmonie en de kunsten, schonk Orpheus een lier (een soort harp). Met deze lier en zijn gezang ontroert Orpheus goden, mensen en zelfs wilde dieren.

Hij trouwt met Euridyce, die kort na hun huwelijk sterft aan een slangenbeet.

Ontroostbaar daalt Orpheus af in de Onderwereld om te proberen haar daar weer uit te halen. Daarbij heeft hij de gunst nodig van de veerman Charon, die de doden over de rivier de Styx zet en van de goden Pluto en Proserpina, de heersers van de onderwereld.

Met zijn muziek weet Orpheus uiteindelijk hen allen te vermurwen. Hij mag Euridyce mee terugnemen, op voorwaarde dat hij, onderweg naar de bovenwereld, niet naar haar omkijkt. Omdat hij haar voetstappen niet hoort, is hij ongerust. Verteerd door verlangen draait hij zich toch naar haar om. Daardoor verliest hij haar nogmaals, nu voorgoed.

Na het verlies van Euridyce is Orpheus zo ontroostbaar, dat hij niets meer met andere vrouwen te maken wil hebben. Hierdoor wekt hij de woede op van een groep bacchanten. Dit zijn nimfen uit het gevolg van Bacchus, die ook wel Dionysos wordt genoemd, de god van wijn, het plezier en de levenskracht, de personificatie van de oerkracht van de natuur. De bacchanten van Dionysos dragen lange gewaden en dierenvellen. Zij staan bekend als gestoorde vrouwen die in extase wilde dansen uitvoeren en toegeven aan grof geweld. Hun voedsel bestaat uit rauw vlees, dat zij met blote handen van hun slachtoffer afscheuren. Orpheus wordt door deze nimfen vermoord.

tekst 7

Vertaling van de tekst die in videofragment 4 te horen is, uit de aria *Possente Spirito*

Orpheus:

“Alleen gij, edele god, kunt me helpen,
en u hoeft niet te vrezen, want ik wapen mijn vingers
slechts met de snaren van een gouden lier,
waartegen zelfs de meest verstokte ziel zich tevergeefs hardt.”

Charon:

“Door mijn hart te verblijden
vleit je weeklacht en gezang,
ontroostbare zanger, mij wel enigszins.
Maar medelijden, een gevoel dat mij onwaardig is,
Zij mijn gemoed verre, ja, verre.”

tekst 8

Synopsis van *Orphée aux Enfers*, Orpheus in de onderwereld (1858)

Aan het begin van de operette stelt ‘Publieke Opinie’ zich voor: zij is de hoeder van goedburgerlijke zeden en fatsoen, van normen en waarden. Zij doet haar best om de beroemde violist Orphée (Orpheus) en zijn vrouw Euridice weer met elkaar te verzoenen. Orphée en Euridice hebben echter schoon genoeg van elkaar. Orphée houdt er minnaressen op na, Euridice haat vioolmuziek en ze heeft een verhouding met haar buurman, de herder Aristaeus, die in werkelijkheid Pluto is, de god van de onderwereld. Pluto heeft met Orphée afgesproken, dat hij Euridice zal meenemen naar de onderwereld. Euridice laat een briefje achter voor Orphée en vertrekt opgewekt met haar geliefde Pluto naar het dodenrijk. Alles lijkt voor Orphée voorspoedig te verlopen, totdat Publieke Opinie zich ermee gaat bemoeien en zijn carrière bedreigt. Zij eist dat hij zich houdt aan de mythe en zijn echtgenote Euridice gaat redden.

Jupiter, de dubbelhartige oppergod en broer van Pluto hoort al snel van de ontvoering van Euridice. Hij gaat naar haar op zoek en in de gedaante van een gouden vlieg weet hij door het sleutelgat te komen van de kamer waar zij verborgen wordt gehouden.

Jupiter wil Euridice graag voor zichzelf.

In de hel vieren de goden groot feest. Euridice sluipt vermomd naar binnen. De feestgangers roepen om een dans, uitgelaten storten zij zich met zijn allen in de cancan. Dan dienen Orphée en Publieke Opinie zich aan. Jupiter geeft tegen zijn zin de tegenstribbelende Euridice weer aan haar echtgenoot terug. Maar Orphée mag niet achteromkijken, Publieke Opinie houdt hem daarom streng in de gaten, opdat hij niet kan bedriegen. Jupiter slingert dan een bliksemstraal en Orphée kijkt verschrikt om. Euridice keert snel weer terug naar de onderwereld. Zo eindigt alles in grote feestvreugde, vrolijk klinkt opnieuw de cancan.

Blok 3

---

tekst 9

Fragment uit *Ornament und Verbrechen*, 1908

Ik heb de wereld verrijkt met de navolgende conclusie: Evolutie van de cultuur is synoniem met het verwijderen van het ornament van het gebruiksvoorwerp. (...)

Ik weiger te luisteren naar tegenwerpingen, als zou het ornament de levensvreugde van een gecultiveerd mens verhogen, ik leen niet het oor aan vergoelijkningen in de trant van 'Maar als het nu een móói ornament is...!' Mijn levensvreugde en die van alle gecultiveerde mensen met mij wordt niet verhoogd door een ornament. (...)

De verwoesting, de reusachtige schade die het tot nieuw leven wekken van het ornament toebrengt aan de esthetische ontwikkeling, is op zichzelf niet onoverkomelijk, want niemand kan de evolutie van de mensheid tot staan brengen! Men kan haar alleen vertragen. Wij kunnen wachten. Maar het is een misdaad jegens de economie dat daardoor menselijke arbeid, geld en materiaal zinloos verspild worden. Geen tijd kan die schade ongedaan maken. (...)

De wisseling van ornamenten leidt tot een vroegtijdige ontwaarding van het arbeidsproduct. (...)

tekst 10

Loos schreef omstreeks 1931:

“Het huis moet iedereen bevallen. Dit als verschil met het kunstwerk, dat niemand dient te bevallen. Het kunstwerk is een privé-aangelegenheid van de kunstenaar. Het huis is dat niet. Het kunstwerk wordt op de wereld gezet zonder dat daaraan behoefte is. Het huis voorziet in een behoefte. Het kunstwerk is aan niemand verantwoording schuldig, het huis aan iedereen. (...) Zo zou dus het huis niet met kunst te maken hebben en architectuur niet tot de kunsten behoren? Zo is het. Slechts een zeer klein deel van de architectuur behoort tot de kunst: de grafsteen en het gedenkteken. Al het andere, alles wat een doel dient is afgesloten van het rijk der kunsten. (...) De kunstenaar behoeft alleen zichzelf, de architect behoort het algemene te bedienen. Maar de vermenging van de kunst en het handwerk heeft beiden en zo ook de hele mensheid oneindig veel schade toegebracht.”